

Кижини тоолаганынаң ужун декларациязы

1948 чылда улуғ қырлаш айдынъ 10 кўнўнде Генеральный Ассамблей, 217 А(III) кижини тоолаганының ужун декларациязын ал-кел, резолюцияба аны угъустылар.

ПРЕАМБУЛАЗЫ

Парчын кижини тенъ тоолабазабыс, пош, шын, абыр чадыйыбыс пар полбас теп, кўрўп;

Кижилерди қыстап-кел тоолабанчабыста, улуғ қан тўгўлўп, кижиде сағыжы қырыл турча теп, кўрўп;

Наа чадыйыбыс, ол парчын кижиде айдарын айдар, сананғанын ажар чадыйы, анаң аара кижиде қорукпан, керексинмен чўрер чадыйы ползын теп, кўрўп;

Кижилерди улуғ тоолап, ыларға чозақ полушсын теп, қыстаған кижилер қыстапчыған кижилердең тоғра турбазыннар, ўдўрўшпезиннер теп, кўрўп;

Ақ чарықта чатчыған чон-қалықтар, ўзере тартышпан, арғыштаныш полип, чатсыннар теп, кўрўп;

Пириктеген қалықтары парчын кижиге улуғ тоолаганынға, парчын кижини нчадыйының қыймадынға, эр кижиде тижиде кижиниң тенъ полчығанынға пўтчадып, позуның Уставқа аны пастырып, кижиде аразындағы чадыйы чақшаарақ пол-парзын теп, санағанмысқа кўрўп;

Пириктеген қалықтардың қааннары парчын кижиге улуғ тоолаганының керегин, чадыйыбыс пош поларының керегин, қожа қатыш-келип иштерге сўс пергенин кўрўп;

Парчын кижиге улуғ тоолаганы, парчын кижиниң пош чатчығаны қайда да, кемге да тың керек, анаң аара пис по айтқан сўстерибистең шыкпасқа тың керек полғанын кўрўп;

Генеральный Ассамблей

парчын кижиге улуғ тоолаганынаң, пош чадыйынаң ужун по Текши декларациязын уғуза чарлапча; парчын қаан, қалық, кижиде по текши декларацияда пасқанын иштезиннер теп, қатқа ўргенип, кижилер аразында чўрўп, парчын кижиге улуғ тооланғанының, пош чадыйыбыстың керегинге полушсыннар, улуғ пайрамнарда, пашқа қалықтарба, эзе, пириктеген қалықтарба ылардың туңма қалықтарба чыылыжып, парчын кижиге улуғ тоолаганын, парчын кижиде пош чатқанын чағдаттырып, иштеттирип этча.

Статьязы 1

Парчын кижиде, по чарыққа туғчадып, тең, пош туғча. Кижилер сағыштығ, ақтығ туғчалар, кижилерге пашқа кижилербе арғыштаныштарға керек.

Статьязы 2

Парчын кижиде пашқа кижилербе, ылар қайдығ да чон-қалықтанъ шыққанынға, тижиде ба, эр кижиде ба полғанынға, қайдығ да тилбе чооқташқанынға, қайдығ да партиядаң шығара сананғанынға, пай ба, чоқ кижиде ба полғанынға пирда кўрбен, тең улуғ тоолаған ползын, пашқа кижилербе тең пош чатсын.

Статьязы 3

Парчын кижиде пош чатсын, аны кем да тегбезин.

Статьязы 4

Пирда кижиде қул полбазын, қайдығ да кижини қул эдерге, қул эдип садырға чарабас.

Статьязы 5

Пирда кижиде пашқа кижиге шаптырбазын, қыстаттырбазын, моғаттырбазын, қайде да чабал эттирбезин.

Статьязы 6

Парчын кижиде, ол қайда да чадып, пашқа кижилерге улуғ тоолаттырын.

Статьязы 7

Парчын кижиде, ол қайдығ да чозақтығ, тиллиғ полза, по декларацияға кўре, чозақ аны пашқа кижилербе тең кўр-турзын.

Статьязы 8

Парчын кижѝ, аны улуг тоолабанчыѝаннарында, чаргыѝа кирзин, ааѝ керегин чаргычы маттап кӱрӱп, оѝ этсин.

Статьязы 9

Пирда кижѝ эѝде ле туттырѝан полбазын, ноо-ноо чердеѝ шыѝара сӱрӱлбезин.

Статьязы 10

Парчын кижѝ, аны чаргыѝа тӱжӱргеннеринде, ажилдыра, шын чаргы чаргылазын.

Статьязы 11

Парчын кижѝ, ол кыйал эткен теп найнаѝаннарында, ааѝ кыйалы эткенин оѝ чаргычы кат шыѝарбанче, ол кыйалы чоѝ кижѝ теп адалзын.

Ноо да кижѝ, тем-тем алында кыйал эѝип, наа ла шыѝқан чозаѝа кӱре, чаргыѝа тӱжӱрбезин. Тӱрбеде одурып, шыѝып, ам, наа ла шыѝқан чозаѝа кре, полѝанынаѝ қадыѝаараѝ этпезиннер.

Статьязы 12

Ноо да кижѝниѝ саѝыжын сананѝанынѝа, семьязы чатчаѝ эминге, ааѝ пасѝан қатқа, ааѝ тӱлдиѝ аѝынѝа кем да кирбезин, арлашпазын.

Статьязы 13

Парчын кижѝ қайаѝа чӱрерге саназа, анда чӱрзин, қайда чадарѝа саназа, анда чатсын, қайдыѝ да қаан черинде.

Парчын кижѝ позуныѝ черинеѝ қайаѝа саназа, аѝа парзын, айланар полза, позуныѝ черинге айланзын.

Статьязы 14

Парчын кижѝ, аны черинеѝ шыѝара сӱргеннеринде, қайаѝа да тезерге саназа, тессин.

Кижѝ тезе ӱдӱрзе-оорлаза, пириктеген қалыѝ организацияныѝ чозаѝтарынѝа кӱре, аѝа полужарѝа чарабас.

Статьязы 15

Парчын кижѝ гражданстволыѝ ползын.

Кемге да ааѝ гражданствозын эѝде ле алыб-аларѝа чарабас.

Статьязы 16

Эр кижѝ тижѝ кижѝбе, эр шенинге четкеннеринде, ноо да небеге, шырайынѝа, қудайѝа пӱткенинге, чон-қалыѝынѝа кӱрбен, алышсыннар.

ӱзере ле сананыш-келип, алышсыннар.

Семья, ол қалыѝтыѝ пӱлӱгӱ. Анаѝ ара қалыѝ аѝа полушсын.

Статьязы 17

Парчын кижѝ чаѝысқа да, кемме да пирге да полза, эм-мал тутсын.

Кемнеѝ да тутқан эм-малы пашқа кижѝбе эѝде ле алдырбазын.

Статьязы 18

Парчын кижѝ ноода ужун саназа, анаѝ ужун саназын, қайдыѝ да қудайѝа пӱдерге саназа, аѝа пӱтсин, чаѝысқа да, кемме пирге, қожа да, кижѝилердиѝ кӱзӱнче да, кижѝиге кӱрдӱрбен да позуныѝ чозаѝын тутсын.

Статьязы 19

Парчын кижѝ ноо ла санарѝа саназа, аны саназын, ноо ла айдарѝа саназа, аны айтсын, ноо ла тилерге, табарѝа саназа, аны тапсын, кем да аны қайдыѝ черде да тоѝтатпазын.

Статьязы 20

Парчын кижѝ абыр чыылыжарѝа саназа, абыр чыылышсын.

Кемни да кўшпе чылышқа киридерге чарабас.

Статьязы 21

Парчын кижі қаан-төрези керегинге арлажарға саназа, позу да, позуның кижіны ызып, арлашсын.

Парчын кижі, позуның черінде қаан-төрези керегинге кирерге саназа, пашқа кижилербе тең кирзин.

Каан-төрези қалықтың санағанын уқчалар, ол қалығы қаан-төрезинге тутча, қалықтың санағаны пош уғулзын.

Статьязы 22

Парчын кижі, қалық аразында чөрўуп, чақшы чадарға, қатчы поларға, пай поларға керек небелерин алзын.

Статьязы 23

Парчын кижі қайда иштерге саназа, анда иштезин, чақшы черде иштезин, иш чоқ қалбазын.

Парчын кижі, пирда қыстатпан, иштеп тең ўлўш алзын.

Парчын иштепчыған кижі, позу, ааң семьязы чақшы пай чадарға, чедер ақча алзын.

Парчын кижі позуның керегинең ужун профсоюз пўдўрзин, пашқа профсоюзтарынға кирзин.

Статьязы 24

Парчын кижі тыанарға керек полза, тынанзын, ойун ойнарға саназа, ойназын, ужы-пажы чоқ тем иштебезин, отпусктығ ползын.

Статьязы 25

Парчын кижі аға керек чиижин чиизин, керек кебин кессин, керек эминде чатсын, қазықтығ поларға, пашқа да керек небени алзын, иш чоқ пол-парза, қаар-парза, палығлығ, ағрығ пол-парза, пашқа да шедиктерге кир-парза, чедер ақчалығ ползын,

Корсақтығ эпчи, кичиғ пала матап полуштығ ползыннар. Сурас паллар аба-ичелиғ палларба тең ползыннар.

Статьязы 26

Парчын кижі қатқа ўргензин. Ақча төлебен қатқа школда ўргензин. Төрт класқа төөнче парчын пала ўргензин. Техникалығ, профессиялығ школларда ўргенерге саназалар, ўргензиннер. Институтқа ўргенерге саназалар, сағыш четсе, ўргензиннер.

Катқа ўргенип, кижилер позуның қуттарын ажып көрзиннер, пашқа кижилерди тоолазыннар, религияларынға, чон-қалықтарынға көрбен, тоолазыннар, пириктеген қалықтардың организациязының керегин эдип, абыр-қазық эдип чатсыннар.

Аба-ичелери позуның кичиғ палларынға қатқа ўргенер черин қайда саназалар, анда табалзыннар.

Статьязы 27

Парчын кижі чўлўң керегинге кирерге саназа, кирзин, пилим керегинге кирерге саназа, кирзин, иштеген пайын алзын.

Кем да, пилим небени, кер сөс, чооғаш пас-салза, ааң иштегенин улуғ тоолазыннар, асқайлабазыннар.

Статьязы 28

Парчын кижі қалықтар, кижилер араларында, по декларацияда пасқан небелерге көре, улуғ тоолаттырзын, асқайлатпазын.

Статьязы 29

Парчын кижінің ааң позуның чон-қалығынаң алында өдўш пар; ол өдушти чонқалығынға төлеп, кижі позуның қудын ажылып, ырызын-ўлўжин алча.

Парчын кижінің, ол пош, тең полчығанда, аны чозақ ла тоқтатча; ол чозақ пашқа кижилердің пожын, тең полчығанын тоолапчыған чозағы.

Парчын кижінің пожы, теңи пириктеген қалықтар организациязының керегинең тоғра полбазын.

Статьязы 30

По декларацияда пасқан небелери пир ле қаан черин, пир чон-қалықтың керегин тутчаң небелери эбес; кемге да, по декларацияда пасқан небелерин чоқ

эдерге чарабас; по декларацияда пасқан небелери, кижилерге полуш-келип, пистиң чақшы чадыйыбыс пүдүрзиннер.

Авторы перевода

Кандидат филологических наук, член Союза писателей России, с.н. сотрудник Института филологии СО РАН Л.Н. Арбачакова, Кандидат филологических наук, член Союза писателей России, доцент кафедры шорского языка и литературы Г.В. Косточаков.